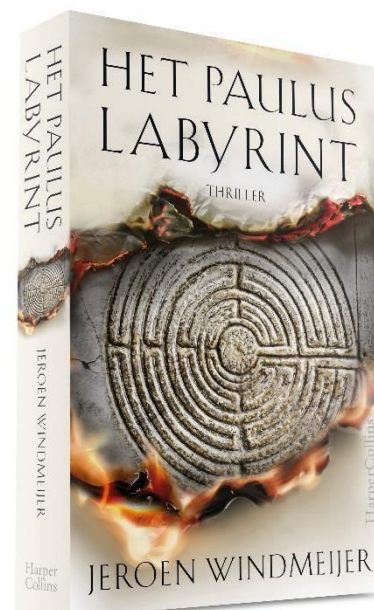

STADSWANDELING bij *Het Pauluslabyrint*

In 2017 verscheen *Het Pauluslabyrint* van Jeroen Windmeijer, inmiddels beter bekend als de Dan Brown van de Lage Landen. *Het Pauluslabyrint* is het vervolg op *De bekentenissen van Petrus* uit 2015.

Leiden schudt op zijn grondvesten als tijdens het plaatsen van vuilcontainers een ondergronds gangenstelsel wordt ontdekt. Het wordt nog vreemder als kort daarop een onbekende, bebloede jongeman opduikt uit het puin. Als archeoloog is Peter de Haan meteen al geïnteresseerd in het verborgen gangenstelsel. Wanneer twee collega's van de universiteit spoorloos verdwijnen, is hij genoodzaakt het mysterie van het labyrint voorgoed te ontrafelen. Gaandeweg stuit hij op een deel van de vaderlandse geschiedenis dat niet voor niets eeuwenlang verborgen is gebleven. Zijn de vermiste collega's wel gebaat bij het onthullen van deze schimmige geheimen? Hora est, maar wiens laatste uur heeft geslagen?

De wandeling voert langs locaties die een rol spelen in *Het Pauluslabyrint*. U volgt delen van de weg die hoofdpersoon Peter de Haan op 20 en 21 maart 2015 door de oude binnenstad van Leiden moet afleggen om het eeuwenoude mysterie te ontrafelen.

ISBN: 9789402722307 Prijs: € 19,99 www.harpercollins.nl

De aanbevolen route is ongeveer zes kilometer lang (=± 1,5 uur) en eindigt in het hart van de binnenstad. Tegen het einde is er de mogelijkheid de route met ongeveer een kwartier in te korten.

De nummers in de tekst verwijzen naar de nummers op de kaart achter in *Het Pauluslabyrint*. De letters geven bezienswaardigheden aan die niet op de kaart staan aangegeven. Sommige plekken spelen wel degelijk een rol in het boek, anderen zijn te interessant om zomaar aan voorbij te lopen.

De wandeling begint op de Rijnsburgerbrug, ongeveer 200 meter van station Leiden Centraal en komend vanaf de rechter- of westzijde van het station. Ongeveer halverwege, op Stationsweg 26, vindt u de VVV/Tourist Information Leiden.

A

Als u vanaf de Rijnsburgerbrug naar links kijkt, ziet u de achttiende-eeuwse stellingmolen De Valk, tegenwoordig een molenmuseum. Dit is de laatst overgebleven van zeven soortgelijke hoge molens die aan de rand van de stad stonden om zoveel mogelijk wind te kunnen vangen.

Na jarenlang alleen maar een 'draaiende' molen te zijn geweest, kan De Valk tegenwoordig weer malen. De laatste molenaarsfamilie die hier woonde heette Van Rhijn. Een familierelatie met de schilder Rembrandt van R(h)ijn bleek, tot teleurstelling van de familie, niet aantoonbaar.

Ga vanaf de Rijnsburgerbrug richting de binnenstad, maar sla direct rechtsaf de poort van Museum Volkenkunde door.

(Mocht de poort gesloten zijn, loop dan nog even door en sla rechtsaf de Eerste Binnenvestgracht in. Blijf deze met de bocht mee naar links volgen, steek de Morsstraat over [u loopt achter de Morspoort langs] en ga rechtdoor. U komt weer op de aanbevolen route bij Park de Put.)

1

Museum Volkenkunde is gevestigd in het voormalig Academisch Ziekenhuis dat in 1873 als eerste universitaire ziekenhuis in Nederland werd gebouwd. Na een halve eeuw was het al te klein en moest het ziekenhuis verhuizen. Sinds 1937 is het gebouw in gebruik door Rijksmuseum Volkenkunde, een van de oudste volkenkundige musea ter wereld. Topstukken in de collectie zijn onder andere de vijf Japanse beelden in de Boeddhazaal, de Lombok-diamant en de vierde-eeuwse 'Leyden Plate' van de Maya's.

De grote totempaal op het voorplein werd in 2012 speciaal voor het museum gemaakt door indianen van de Noordwestkust van Amerika.

's Zomers ligt aan de steiger een *waka tete kura*, een ceremoniële kano uit Nieuw-Zeeland. Achter op het terrein, in het boothuis, ligt een *waka taua*, een tweede ceremoniële kano die alleen door mannen en bij speciale gelegenheden gebruikt mag worden. De houten versieringen van de kano's en het boothuis werden in 2005 ter plekke gemaakt door Maori-kunstenaars.

Blijf het pad langs het water volgen tot u aan de andere kant de museumtuin weer verlaat. Loop rechtdoor, voor de Morspoort langs, en neem het pad tussen het water en boutiquehotel D'Oude Morsch naar Park de Put.

2

De Morspoort is een van de twee overgebleven stadspoorten van Leiden. De poort werd in 1669 gebouwd naar een ontwerp van de Leidse bouwmeester Willem van der Helm (1628-1675). In de zeventiende eeuw waren stadspoorten niet alleen functioneel, ze moesten ook de rijkdom en het prestige van de stad uitstralen. Daarom werden ze vaak niet door militaire ingenieurs ontworpen, maar door civiele architecten en bouwmeesters zoals Van der Helm.

Molen De Put is een reconstructie van een vroeg-zeventiende-eeuwse standaardmolen. De molen is in 1987 herbouwd op de originele fundamenten uit 1619. De Put is een werkende graanmolen. Als de molen open is, kunt u er gemalen graan kopen. De molenaar van De Put, Philip Pijnaken, is geboren in molen De Valk (zie hiervoor bij punt A), waar zijn vader beheerder van het molenmuseum was.

Loop de Rembrandtbrug over en ga rechtdoor de Weddesteeg in, tot voorbij het witte huis.

B

In deze steeg werd de schilder Rembrandt Harmensz. Van Rijn (1606-1669) geboren. Een gevelsteen in het huis links geeft de plek aan waar zijn geboortehuis stond. Rembrandts vader en grootmoeder bezaten twee moutmolens, van hetzelfde type als molen De Put. Rembrandt woonde en werkte, met een korte onderbreking, tot 1631 in Leiden. Aangetrokken door de mogelijkheden van grotere opdrachten verhuisde hij toen naar Amsterdam. Daar zou hij zijn bekendste werken, zoals *Het Joodse Bruidje*, *De Staalmeesters* en *De Nachtwacht* maken.

Loop verder de Weddesteeg uit en steek de straat over. Sla linksaf en ga direct de eerste steeg rechts in (Sliksteeg). Sla halverwege de steeg linksaf en loop onder een huis door naar de Oude Varkenmarkt. Sla hier rechtsaf richting de Doelenpoort.

C

De Oude Varkenmarkt was oorspronkelijk een gracht in het verlengde van de verderop gelegen Doelengracht, die deze verbond met de Rijn. Al in de middeleeuwen werd de gracht gedempt om zo ruimte te maken voor het parkeren van grote wagens die de stad niet in mochten.

De gracht die voor de Doelenpoort langs loopt is de Groenhazengracht. Dit is waarschijnlijk de enige gracht in Nederland die naar een prostituée is vernoemd. In de middeleeuwen bevond zich hier namelijk de rosse buurt van Leiden en in het hoekpand woonde toen een prostituée die de bijnaam 'het Groene Haasje' droeg.

De Doelenpoort werd in 1645 gebouwd naar ontwerp van de Leidse stadsbouwmeester Arent van 's Gravesande (1610-1662), de voorganger van Willem van der Helm. Het beeldhouwwerk stelt Sint-Joris met de draak voor. De poort gaf toegang tot de oefenterreinen van de schutters. De Leidse schutterij bestond officieel tot 1798, maar had al sinds het midden van de zeventiende eeuw vrijwel geen militaire betekenis meer. Aan het begin van de negentiende eeuw werd het Doelenterrein een legerkazerne. Er zijn verschillende regimenten in gelegerd geweest tot de Militaire Koksschool in 1980 als laatste het terrein verliet. Het is nu deels bebouwd met woningen en deels met gebouwen van de universiteit.

Op de hoek van de Doelengracht en de Groenhazengracht ziet u ambachtelijk bakker Ús Bertus. Hier wordt al sinds 1933 Fries brood gebakken. U kunt hier brood kopen dat gemaakt is van meel van molen De Put.

Ga onder de Doelenpoort door en loop rechtdoor langs het water tot het einde van de Sebastiaansdoelen.

(Let op! Het volgende stukje van de route staat niet op de kaart in het boek aangegeven.)

Sla hier rechtsaf en loop door tot op de Paterbrug.

3

Aan de overkant van het water staat de Leidse universiteitsbibliotheek. Deze was eeuwenlang gevestigd in de oude Faliede Begijnenkerk, samen met de Studentenschermschool en het vermaarde Anatomisch Theater, waar niet alleen publiekelijk lichamen werden ontleed maar ook skeletten en oudheidkundige en volkenkundige voorwerpen tentoongesteld werden. De bibliotheek verhuisde begin jaren tachtig van de vorige eeuw naar het huidige gebouw. Hier worden meer dan zes miljoen boeken en tijdschriften beheerd (op papier en digitaal), waaronder honderden unieke handschriften uit de middeleeuwen. Op het dak van de 'oude' bibliotheek werd in 2017 de Asian Library gerealiseerd.

Loop terug naar de Sebastiaansdoelen en ga rechtdoor over de brug en door het hek de tuin van Hortus Grand Café in.

(Als het hek dicht is, sla dan linksaf en vervolgens twee keer rechtsaf. Loop door tot het hek van de Leidse universiteit aan de rechterkant. Ga het hek door en ook door de poort iets verderop. U bent weer op de aanbevolen route bij de Hortus Botanicus.

Als ook dit hek of de poort dicht is, vervolg dan de aanbevolen route op het Rapenburg.)

Loop door tot het einde van de grote kas en sla hier rechtsaf naar het voorterrein van de Hortus Botanicus. Loop door naar het midden van de houten omheining.

4

De Hortus Botanicus werd in 1590 gesticht als onderdeel van de Leidse universiteit. Het is de oudste botanische tuin van Nederland. De oorspronkelijke tuin besloeg alleen de voortuin tot aan het water. Binnen de houten omheining is een reconstructie van die tuin te zien. Links naast de poort achter u staat een goudenregen die door de eerste hortulanus, Dirck Cluyt, is geplant. Deze boom is al te vinden in een inventaris die Pieter Pauw in 1601 maakte. In de achttiende en negentiende eeuw werd de tuin over het water heen aanzienlijk uitgebreid. Bekende gebouwen zijn de Victoriakas (links achter de bomen), waar elk jaar de

spectaculaire Victoria Amazonica-waterlelie bloeit, en de Orangerie (rechts) uit 1744, naar ontwerp van Daniel Marot. Achter de Orangerie bevinden zich grote tropische kassen.

(Wie de Hortus Botanicus of het bezoekerscentrum in de Oude Sterrewacht wil bezoeken [zie verderop bij punt 5] kan een alternatieve route door de Hortus nemen. Er wordt entree gevraagd. De Museumjaarkaart is ook geldig. Het bezoekerscentrum is niet altijd open. Zie voor actuele openingstijden: <https://www.hortusleiden.nl/plan-je-bezoek/openingstijden-tarieven>.

Loop via de kassa de Hortus in, ga over de brug en dan naar links tot voorbij de kassen. Sla rechtsaf en loop door tot de singel. Blijf het pad langs het water naar links volgen tot de Oude Sterrewacht voor het bezoekerscentrum. Loop door langs het water en ga via een draaihek naar buiten [let op, het hek draait maar in één richting dus u kunt dan niet meer terug]. Sla hier linksaf. U bent weer op de aanbevolen route bij de Oude Sterrewacht.

Verlaat het voorterrein van de Hortus door de poort achter u.

D

Het Academiegebouw (rechts) dateert uit 1516 en was oorspronkelijk de kapel van een klooster. Het gebouw werd in 1581 in gebruik genomen door de Leidse universiteit, die enige jaren daarvoor, in 1575, was gesticht. Er was toen behoefte aan een protestantse universiteit in Nederland en de instelling werd aan Leiden gegund als compensatie voor het doorstaan van een beleg door het Spaanse leger in 1574.

Het Academiegebouw, waar volgens eeuwenoude tradities oraties en promoties plaatsvinden, is nog steeds het hart van de universiteit. Boven de deur ziet u het raam van het 'zweetkamertje', de ruimte waar de kandidaten vroeger de uitkomst van hun examen afwachten. Nog steeds mogen afgestudeerden, doctoren en eredoctoren er hun handtekening op de muur zetten. Leden van het Koninklijk Huis hebben hier hun handtekening staan, maar ook bijvoorbeeld Winston Churchill en Nelson Mandela. Het Academiegebouw is niet voor bezoekers toegankelijk.

Verlaat het plein voor het Academiegebouw door het hek en sla rechtsaf het Rapenburg op. Neem de eerste steeg rechts (Nonnensteeg), sla aan het einde linksaf en loop door langs het water tot u op de Sterrenwachttlaan bent. Sla hier rechtsaf naar de Oude Sterrewacht.

(In 2017 is de Sterrenwachttlaan vanwege bouwwerkzaamheden nog niet toegankelijk. In dat geval gaat u via een noodbrug over de Vijfde Binnenvestgracht naar de Oude Sterrewacht.)

5

De Leidse universiteit had al in 1633 een sterrenwacht op het dak van het Academiegebouw. De sterrenwacht waar u nu voor staat is in 1861 gebouwd naar voorbeeld van de Pulkova Sterrenwacht in Sint-Petersburg. Het was het begin van de tijd, ruim een eeuw, waarin Leidse sterrenkundigen tot de wereldtop behoorden. Zo werkte Willem de Sitter samen met Albert Einstein aan de consequenties van de algemene relativiteitstheorie voor de kosmologie en bewees Jan Hendrik Oort het bestaan van de naar hem genoemde 'Oort-wolk', een ring van kometen op grote afstand van de zon.

Alle sterrenkijkers van de sterrenwacht staan op funderingen los van het gebouw, om zo trillingsvrij mogelijk te kunnen zijn. Een van de belangrijkste sterrenkijkers stond op honderd heipalen in het lage gedeelte rechts. Met deze meridiaankijker werd tot 1919 de officiële Nederlandse tijd bepaald. Die werd per telegraaf doorgegeven aan de Nederlandse havens. Om zo lang mogelijk waarnemingen te kunnen doen, mochten aan de overkant van de singel zuid van de meridiaankijker geen huizen worden gebouwd. Sinds 1970 wordt de sterrenwacht niet meer voor wetenschappelijke waarnemingen gebruikt.

In de kelders van de Oude Sterrewacht is een bezoekerscentrum ingericht dat op woensdag en in het weekend open is. De toegang is via de Hortus Botanicus (zie hiervoor bij punt 4).

Loop terug onder de poortwoning door de Sterrenwachttlaan uit.

(In 2017 is de Sterrenwachttlaan vanwege bouwwerkzaamheden nog niet toegankelijk. In dat geval gaat u terug over de noodbrug en de Vijfde Binnenvestgracht en neemt u de eerste steeg rechts (Zegersteeg). Steek de straat over en sla rechtsaf, vervolgens de eerste steeg links. U komt weer op de aanbevolen route bij de Bakkersteeg.)

Steek de straat over, ga even naar rechts en direct daarna naar links de Bakkersteeg in. Steek de brug over de Vliet over en sla direct linksaf. Ga aan het einde naar rechts. U bent weer op het Rapenburg

E

Aan de overkant ziet u in de kademuur een dichtgemetselde boog. Die geeft de plek aan waar tot in de zeventiende eeuw het verlengde van de Leidse Vliet, onder de naam Donkeregracht, deels onder de huizen doorliep naar de Rijn. Na klachten van omwonenden werd deze eerst overkluisd en ten slotte deels gedempt. Delen van de overkluizing die onder huizen doorliepen zijn echter nog bewaard gebleven (zie verderop bij punt I).

Loop verder het Rapenburg af, steek de straat over en ga het park in. Volg het pad langs het water tot halverwege, bij het standbeeld van burgemeester Van der Werf.

F

Het Van der Werfpark is aangelegd op een terrein dat braak kwam te liggen na de ontploffing van een kruitschip in 1807. Het standbeeld is dat van Pieter Adriaansz. Van der Werf, burgemeester van Leiden tijdens het beleg in 1574. Hij zou toen zijn lichaam als eten hebben aangeboden aan de hongerende bevolking. Hoewel tegenwoordig getwijfeld wordt aan de geloofwaardigheid van dit verhaal, blijft Van der Werf een van de helden van het Beleg en Ontzet van Leiden.

Aan de overkant, in de kademuur, is nog een dichtgemetselde boog te zien. Dit is het begin van de Langebrug, een 'brug' van ruim zeshonderd meter breed die aan het andere einde weer op het Rapenburg uitkwam. Van oorsprong was dit de oudste stadsgracht van Leiden. Alle huizen aan de noordkant stonden direct aan de gracht, met elk een eigen brug naar de voordeur. Van opzij leek dit één 'lange brug'. In de zeventiende eeuw werd van stadswege de hele gracht overkluisd. Tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw was het nog mogelijk om onder de Langebrug door te varen, maar toen was de overkluizing zo in verval geraakt dat de gracht werd gedempt en plaats moest maken voor riolering.

Vervolg het pad langs het water tot voorbij het hek aan de andere kant van het park.

6

Rechts aan het einde van de gevelwand staat de Leidse synagoge. De huidige synagoge werd gebouwd in 1762 en heeft een historisch interieur dat grotendeels uit het midden van de negentiende eeuw dateert. De synagoge werd tijdens de Tweede Wereldoorlog door NSB'ers beschadigd en leeggeroofd. Pas in 1947 kon de Joodse gemeente de synagoge weer in gebruik nemen. Naast de eigen parochet (gordijn voor de kast met thorarollen) heeft de Leidse synagoge zich ook ontfermd over zes parochets van Joodse gemeenten die na de Tweede Wereldoorlog niet meer bestonden.

Boven de deur staat de Hebreeuwse tekst: *De heerlijkheid van dit laatste huis zal groter worden, dan van het eerste, zegt de Hére der heirscharen.*

De synagoge is niet openbaar toegankelijk. Voor groepen is het mogelijk rondleidingen te krijgen. Zie voor actuele informatie hierover <http://www.joodsleiden.nl/informatie/>.

Sla vanuit het Van der Werfpark linksaf en ga de brug over de Steenshuur op.

G

Rechts is het begin van het Gangetje te zien, oorspronkelijk een smalle gracht met een nog smallere steeg ernaast. Toen in verband met het toenemende autoverkeer elders in de stad een aantal grachten werd gedempt, werd het Gangetje, om diezelfde reden, overkluisd. Het is nog steeds mogelijk om onder het Gangetje door te varen.

Ga voorbij de brug linksaf de Steenshuur op. Neem de eerste straat rechts (Langebrug).

H

Op de hoek met de Ketelboetersteeg vindt u Heerenkapsalon Kapper Eric. Kapper Eric (Flanderhijn) is een traditionele kapper en zijn zaak ademt de sfeer van een ouderwetse *barbershop*. Zijn eerste baas was de laatste officiële 'corpskapper' van het studentencorps (nu Sociëteit Minerva) en Eric knipt nog steeds de 'commissarissen van bijstand' (ontgroening toezicht commissie) van Minerva. Ongeveer de helft van zijn klanten zijn studenten. Als corpskapper heeft hij het embleem van Minerva boven de deur hangen en in de zaak staat een beeld van de godin Minerva.

Loop verder de Langebrug af en sla linksaf de 'Gekroonde Liefdespoort' in. Ga aan het einde van het voetpad rechtsaf en neem een van de twee doorgangen in de muur naar het Van der Speckhofje. Ga door de deur aan de andere kant en de smalle gang daarachter naar het Pieterskerkhof. Loop schuin rechtdoor de Kloksteeg, naast de Pieterskerk, in.

7

De eerste Pieterskerk werd in 1121 gewijd aan de heiligen Petrus (Pieter) en Paulus. Deze kerk diende als hofkapel voor de graven van Holland. De priesters waren leden van de Duitse Orde, een religieuze ridderorde. De huidige kerk kwam tot stand in de vijftiende en zestiende eeuw. Oorspronkelijk bevond zich aan de pleinzijde een 110 meter hoge toren. Deze is aan het begin van de zestiende eeuw ingestort.

Sinds 1971 is de kerk niet meer als zodanig in gebruik, maar worden er onder andere plechtigheden van de Universiteit Leiden in gevierd. Ook wordt hier sinds 1574 elk jaar een dankdienst gehouden bij de viering van het Leidens Ontzet.

Wie de kerk wil bezoeken kan dit doen via het Pieterskerkcafé op Kloksteeg 16. Er wordt entree gevraagd. Bij activiteiten kan de kerk gesloten zijn. Zie voor actuele openingstijden: <http://www.pieterskerk.com/nl/agenda/>.

Loop verder de Kloksteeg in, tot huisnummer 13.

I

Onder Kloksteeg 13 en de gevelwand tegenover de Pieterskerk liep vroeger de Donkeregracht vanuit het Rapenburg (zie hiervoor bij punt E) tot voorbij het Gerecht aan de andere kant van het plein (zie verderop bij punt 8). Dit was oorspronkelijk een belangrijke transportroute, maar na voltooiing van het Gravensteen (zie punt J) en de Pieterskerk werd de gracht overkluisd en werden er huizen op gebouwd. Nadat delen van de gracht waren gedempt werd het deel onder Kloksteeg 13 als kelder in gebruik genomen.

Steek het Pieterskerkplein schuin over en neem de eerste steeg links (Muskadelsteeg). Ga op het volgende plein (Gerecht) schuin naar links.

J

Het Gravensteen (in het midden, met toren) werd in de veertiende eeuw gebouwd als gevangenis voor de graven van Holland en later voor de stad Leiden. In de zestiende eeuw werd het complex uitgebreid met een cellenblok (links) en in de zeventiende eeuw met de stedelijke rechtbank of 'vierschaar' (rechts). Op het Gerecht werden tot het midden van de negentiende eeuw openbare lijfstraffen en executies voltrokken. De rechters keken toe vanaf de galerij voor het Gravensteen. Het publiek werd op afstand gehouden door een grachtje waarvan de loop in de bestrating is aangegeven met een lijn van blauwe natuurstenen.

Loop door tot de hoek van de Houtstraat en de Papengracht.

8

Het grote gebouw aan de andere kant van de straat is het Rijksmuseum van Oudheden (de ingang is op het Rapenburg, aan het einde van de Houtstraat rechts). Dit museum werd in 1818 gesticht door koning Willem I en herbergde onder andere beelden en oudheden afkomstig van de Leidse Universiteit. De collecties breidden zich met name in de loop van de negentiende eeuw sterk uit. Beroemde voorwerpen in de collectie zijn de Egyptische beelden van Maya en Merit en de middeleeuwse *fibula* (mantelspeld) van Dorestad. Topstuk is de openbaar toegankelijke Taffeh-tempel in de hal van het museum. Dit was een geschenk van de Egyptische regering aan Nederland als dank voor de hulp bij de reddingsacties om oude monumenten die bedreigd werden door de bouw van de Aswandam te verplaatsen.

De Papengracht was het laatste deel van de Leidse Vliet. In tegenstelling tot de Donkeregracht, waar huizen overheen gebouwd werden, bleef dit een woongracht met statige herenhuizen. De gracht werd in 1633 overkluisd en is, tegelijk met de Langebrug, in 1956 vervangen door riolering.

Loop de Papengracht helemaal uit tot de Breestraat en sla daar rechtsaf.

K

Aan de overkant van de straat, op Breestraat 20, bevindt zich de sociëteit van studentenvereniging Quintus. De Algemene Leidse Studenten Vereniging Quintus werd in 1979 opgericht door ontevreden leden van studentenvereniging Augustinus (te progressief) en Sociëteit Minerva (te conservatief). Al snel werd het een van de grote drie studentenverenigingen in Leiden. Na jarenlang in het te kleine voormalig Katholiek Militair Tehuis hebben gezeten, kon in 1996 het huidige pand worden betrokken. De sociëteit van Quintus loopt door naar de erachter gelegen Boommarkt, waar ook de ingang is.

Loop verder de Breestraat in. Steek direct voorbij Sociëteit Minerva de straat over en loop de steeg naast Minerva in (Vrouwensteeg). Steek de Kippenbrug over.

(Wie op dit punt vindt dat de wandeling te lang duurt kan hier de route met ongeveer een kwartier inkorten. Sla in dat geval direct over de brug rechtsaf de Stille Rijn op, ga aan het einde naar links en loop door tot de winkelstraat. U bent weer op de aanbevolen route bij de Hartenbrugkerk.)

Ga rechtdoor het tweede deel van de Vrouwensteeg in. Sla in de winkelstraat linksaf en neem vervolgens de tweede steeg rechts (Sionsteeg).

9

Aan het einde van de huizenrij aan de linkerkant bevindt zich het Groot Sionshof. Het hof werd in 1480 gesticht aan de Papengracht, maar verhuisde in 1668 naar deze locatie. Het voormalige klooster dat zich hier bevond, werd toen tot woonruimte verbouwd, naar een ontwerp van stadsbouwmeester Willem van der Helm. Het Groot Sionshof was oorspronkelijk bestemd voor echtparen. Als een van hen overleed, moest de ander het hof binnen veertien dagen verlaten. Voor de overgebleven partners werd in de zeventiende eeuw, nog naast het oude Sionshof op de Papengracht, een Klein Sionshof gesticht.

Het hofje is privéterrein, maar overdag is de poort meestal open. Respecteer als u een kijkje wilt nemen alstublieft de privacy van de bewoners.

Ga direct voorbij het Groot Sionshof linksaf en sla daarna rechtsaf de Lange Lijsbethsteeg in. Loop deze uit tot aan het water.

(Let op! Nummer 10 op de kaart in het boek volgt ná nummer 11 in de tekst.)

11

Schuin links aan de overkant van het water ligt Museum De Lakenhal. De Lakenhal werd in 1640 gebouwd en is eveneens een ontwerp van Arent van 's-Gravesande. Hier werd het Leidse laken (een vervilte wollen stof) gekeurd en voorzien van een kwaliteitsmerk in de vorm van een loodje. Leids laken was van hoge kwaliteit en Leidse lakenloodjes zijn dan ook teruggevonden tot in Amerika en China. Sinds 1874 is hier Museum De Lakenhal gevestigd. Topstuk in de collectie van het museum is het altaarstuk *Het laatste oordeel* van Lucas van Leyden, dat zich oorspronkelijk in de Pieterskerk bevond. Vanwege een ingrijpende verbouwing is het museum tot medio 2018 gesloten. *Het laatste oordeel* is tot die tijd te zien in de Eregalerij van het Rijksmuseum in Amsterdam.

Sla rechtsaf de Oude Vest op. Neem voorbij de Leidse Schouwburg de eerste steeg rechts, steek een dwarsstraat over en loop de Vrouwenkerksteeg in tot een poortje aan de rechterkant.

10

Het poortje bood toegang tot het Caeciliagasthuis. In dit voormalige klooster werd in 1596 een ziekenhuis gevestigd, dat in 1636 een overeenkomst met de Leidse Universiteit aanging, zodat praktijkonderwijs aan het ziekbed kon worden gegeven. Het Caeciliagasthuis was hiermee het eerste academische ziekenhuis van Nederland en een voorloper van het huidige Leids Universitair Medisch Centrum. De beroemde arts, botanicus

en scheikundige Herman Boerhaave (1668-1738) behandelde hier patiënten en gaf er les aan studenten. Hij was tevens hoogleraar en rector magnificus van de universiteit. Tegenwoordig is hier Museum Boerhaave gevestigd, het Rijksmuseum voor de Geschiedenis van de Natuurwetenschappen en de Geneeskunde. Een bezienswaardigheid is de reconstructie van het Anatomisch Theater van de Leidse Universiteit en een topstuk in de collectie is een microscoop van Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723). Vanwege een verbouwing is Museum Boerhaave tot november 2017 gesloten. De ingang is aan het einde van de Vrouwenkerksteeg naar rechts.

Loop verder de Vrouwenkerksteeg door en neem de eerste steeg links (Dolhuissteeg) naar de Lange Mare.

L

De Lange Mare is van oorsprong een veenrivier die vanuit het noorden naar de Rijn liep. Al vroeg kwam een deel binnen de stadsgrenzen te liggen en werd het een gracht. Vanwege stankoverlast en om verspreiding van besmettelijke ziekten via het water tegen te gaan werd er vanaf het midden van de negentiende eeuw regelmatig voorgesteld de Lange Mare te dempen, maar vanwege de betekenis voor het scheepvaartverkeer ging dit telkens niet door. Uiteindelijk werd in 1950 toch besloten tot demping, nu vanwege het toenemende autoverkeer. Sinds die tijd worden er in de Leidse gemeenteraad regelmatig voorstellen gedaan de Lange Mare weer te open te graven, tot nu toe zonder resultaat.

Sla op de Lange Mare rechtsaf en loop door tot de winkelstraat (Haarlemmerstraat). Halverwege de Haarlemmerstraat bevindt zich de Hartenbrugkerk.

12

De in 1836 en 1837 gebouwde Hartenbrugkerk is een van de weinige voorbeelden in Leiden van de zogeheten 'Waterstaatstijl'. In de eerste helft van de negentiende eeuw werden veel (semi)openbare gebouwen, waaronder deze kerk, namelijk door ingenieurs van het ministerie van Waterstaat ontworpen. De kerk is indirect genoemd naar brouwerij 't Witte Hart', die tot het eind van de achttiende eeuw op deze plek stond. Volgen sommigen zitten onder de kerk nog de originele bierkelders van de brouwerij verborgen. Boven de ingang van de kerk staat de Latijnse spreuk: *Hic Domus Dei est et Porta Coeli (Dit is het huis van God en de poort naar de hemel)*. Naar het laatste woord daarvan heet de kerk in de volksmond ook wel 'Coeliekerk'.

Sla op de Haarlemmerstraat linksaf (richting de Hema) en ga direct de eerste steeg rechts in. Steek de eerste brug over.

(Let op! Het volgende stukje van de route staat niet op de kaart in het boek aangegeven.)

Ga rechts de houten trap af en loop, indien mogelijk, door naar het midden van het terras. Kijk dan achterom.

13

Café Annie's is volledig gevestigd in de gewelven van de Hoogstraat (eigenlijk een brug) en de kelders van de huizen aan die straat. Met de Sint Jansbrug links en de Visbrug rechts was het in de middeleeuwen één lange brug. Tot de stad Leiden eigen bruggen ging bouwen, was deze overbrugging de enige vaste oeververbinding over de Rijn tussen de Noordzee en Utrecht. Nog in de middeleeuwen werd de oorspronkelijke houten brug gaandeweg vervangen door drie bruggen met stenen gewelven. De bruggen van de Hoogstraat werden gebruikt voor de opslag van goederen. Die konden direct vanaf het water naar binnen worden gebracht. Na ze in ernstig verval waren geraakt, werden de gewelven in de jaren tachtig van de twintigste eeuw gerestaureerd en deels in gebruik genomen door wat toen nog Annie's Verjaardag heette.

Ga terug de houten trap op en rechtdoor de Oude Rijn op. Sla tegenover een bruggetje halverwege rechtsaf het Van der Sterrepad in. Loop door tot het plein voor de Burcht. (Let op! Nummer 14 op de kaart in het boek volgt ná nummer 15 in de tekst.)

15

De Burcht is het oudste monument van Leiden en ook het enige Nederlandse 'mottekasteel' dat bewaard is gebleven. De kunstmatige heuvel (motte) dateert al uit de negende eeuw. Oorspronkelijk stond daarop een houten verdedigingswerk. De huidige tufstenen burcht werd in de tweede helft van de dertiende eeuw

gebouwd. Omdat de Burcht niet lang daarna midden in de stad kwam te liggen, verloor hij zijn militair belang. Onderaan de heuvel zijn twee ingegraven zeventiende-eeuwse waterkelders te zien. Deze voedden tot in de negentiende eeuw de Visfontein aan de Nieuwe Rijn. Bij feesten kon er ook een vat bier of wijn op worden aangesloten. Elders in de voet van de heuvel bevindt zich een wijnkelder. Volgens een hardnekkig gerucht loopt er een ondergrondse gang tussen de put in de Burcht en de Hooglandse kerk. Een nog fantastischer gerucht luidt dat er tussen de Burcht en de Romeinse vesting Brittenburg bij Katwijk aan Zee een tunnel heeft gelopen. Als bewijs hiervoor zou er ooit een levende haring in de punt van de Burcht zijn gevonden. De eigenaren van panden rondom de Burcht betalen nog steeds 'burchtgeld', omdat ze onder bescherming van de Burcht wonen. De Burcht is overdag vrij toegankelijk.

14

Tegenover de Burcht bevindt zich de Openbare Bibliotheek. Deze is gevestigd in het voormalige Heerenlogement. Deze chique herberg werd in het midden van de zeventiende eeuw gebouwd in opdracht van het stadsbestuur van Leiden om er voorname gasten van de stad in onder te kunnen brengen. Ook diende het als Venduhuis (Veilinghuis). Tot in de jaren dertig van de vorige eeuw heeft het als hotel dienstgedaan. In 1981 kwam de Openbare Bibliotheek Leiden erin. De ingang bevindt zich om de hoek, net buiten de poort in de Nieuwstraat. Iets verderop, tegenover café De Twee Spiegels, staat de ondergrondse vuilcontainer waar het mysterie van *Het Pauluslabyrint* zijn aanvang heeft.

U bent aan het einde van de wandeling gekomen. Vanaf hier zijn er volop mogelijkheden om Leiden verder te ontdekken, te winkelen, een museum te bezoeken (u bent er onderweg verscheidene gepasseerd) of ergens wat te drinken of te eten.

Wie terug wil naar station Leiden Centraal kan het beste het laatste deel van de route teruglopen naar de Haarlemmerstraat. Sla daar linksaf en loop de straat helemaal uit, steek de weg en de brug over en volg de hoofdweg met de bocht mee naar rechts. Loop dan rechtdoor tot u bij het station bent aangekomen. Ongeveer halverwege passeert u de Rijnsburgerbrug, waar de wandeling begon.